

*Піпченко Н.О.\**

## **ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ НА РОЗВИТКУ Е-ДЕМОКРАТІЇ У КРАЇНАХ ЄС**

*У статті йде мова про вплив цифрової нерівності на розвиток е-демократії у країнах ЄС та проаналізовано шляхи її подолання.*

*Ключові слова: цифрова нерівність, е-демократія, е-урядування, ЄС.*

*В статтє идет речь о влиянии цифрового неравенства на развитие е-демократии в странах ЕС и проанализированы пути ее преодоления.*

*Ключевые слова: цифровое неравенство, е-демократия, е-управления, ЕС.*

*In the article told about the impact of the digital divide on the development of e-democracy in the EU and explored how to overcome it.*

*Keywords: digital di-vide, e-democracy, e-government, the EU.*

Подолання цифрової нерівності дозволяє не лише зберігати національну культурну спадщину за допомогою інформаційних телекомунікаційних технологій, але подолати проблеми взаємного непорозуміння і настороженості по відношенню до незнайомих культурних та політичних цінностей. Без сумніву, рівень розвитку цифрових технологій, наприклад, на північноамериканському континенті і в бідних країнах Африки відрізняється, що, в першу чергу, залежить від рівня економічного розвитку цих регіонів.

Авторами праць, які розробили методологічну основу досліджень цифрової нерівності та інформаційного суспільства, є Д. Белл, П. Дракер, Н. Луман, М. Маклюен, М. Кастельс, Ю.Хаяші, Е.Тоффлер, А.Турен. Теорію інформаційного суспільства розробляли також такі відомі вчені як Р.Катц, Й.Масуда, М.Порат, Т.Стоуньєр. Проблеми функціонування Інтернету як політичного інституту досліджують зарубіжні вчені А.Абрамсон, Ф.Артертон, К.Орден, П.Джарвіс, українські дослідники С.Кашавцева, В.Королько, Т.Рудницька, Є.Макаренко, А.Сіленко, Д. Дубов. Впливу Інтернету на політичний процес присвячено праці Е.Коррадо, Х.Рейнгольда, Ч.Фаєрстона. Інтернет як фактор суспільних трансформацій аналізується російськими вченими Г.Вайнштейном, А.Чугуновим. Політично активну роль інформаційних технологій у децентралізації і демократизації життя сучасного покоління розкривають Дж.Гелбрейт, Ф.Фукуяма, Л.Лейдесдорф [1-12].

Цифрова або інформаційна нерівність (від англ. digital divide) означає обмеження можливостей соціальної групи або країни через відсутність у неї доступу до сучасних засобів комунікації [2]. В українській мові не склалося єдиного еквівалента усталеному терміну в англійській мові «digital divide», тому використовуються словосполучення «цифровий бар'єр», «цифрова нерівність», «цифровий поділ», «цифровий розрив», «цифрова прірва», «дигітальна яма», «дигітальний розрив», «інформаційна прірва». Нині «digital divide» є терміном, який має відтінок соціально-політичного характеру тому, що через обмеження доступу до телебачення, мережі Інтернет, телефонного зв'язку (мобільного і стаціонар-

\* кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ного) або радіо соціальна група або індивід втрачають можливості пошуку роботи, налагодження соціальних зв'язків, здійснення культурного обміну, що негативно впливає на економічну ефективність держави, розвиток і збереження культури, загальний рівень освіти.

За оцінками експертів, цифровий розрив нині не тільки не скорочується, а й постійно зростає (табл. 1). Цифрова нерівність стає перешкодою для подальшого розвитку людства, в цілому, і підтримки ідей е-демократії, зокрема. В цих умовах світове співтовариство розробляє різноманітні міжнародні програми допомоги країнам, що розвиваються, реалізує проекти за підтримки ООН та інших міжнародних організацій, які спрямовані на подолання проблем розповсюдження ІКТ у світі.

**Таблиця 1. Індекс розвитку ІКТ (IDI) за регіонами світу на 2009 рік**

місце IDI в регіоні	Європа	Загальне місце IDI	Азія та Океанія	Загальне місце IDI	Америка	Загальне місце IDI	Арабські держави	Загальне місце IDI	СНД	Загальне місце IDI	Африка	Загальне місце IDI
1	Швеція	1	Республіка Корея	3	США	19	ОАЕ	29	РФ	48	Сейшели	66
2	Люксембург	2	Японія	8	Канада	21	Бахрейн	33	Білорусія	55	Мавританія	72
3	Данія	4	Гонконг (Китай)	11	Сант Вінсент та Гринадина	46	Катар	45	Україна	58	ПАР	92
4	Нідерланди	5	Сінгапур	14	Аргентина	49	Саудівська Аравія	52	Казахстан	69	Капа Верде	102
5	Ісландія	6	Австралія	15	Уругвай	50	Кувейт	65	Молдова	73	Ботсвана	109

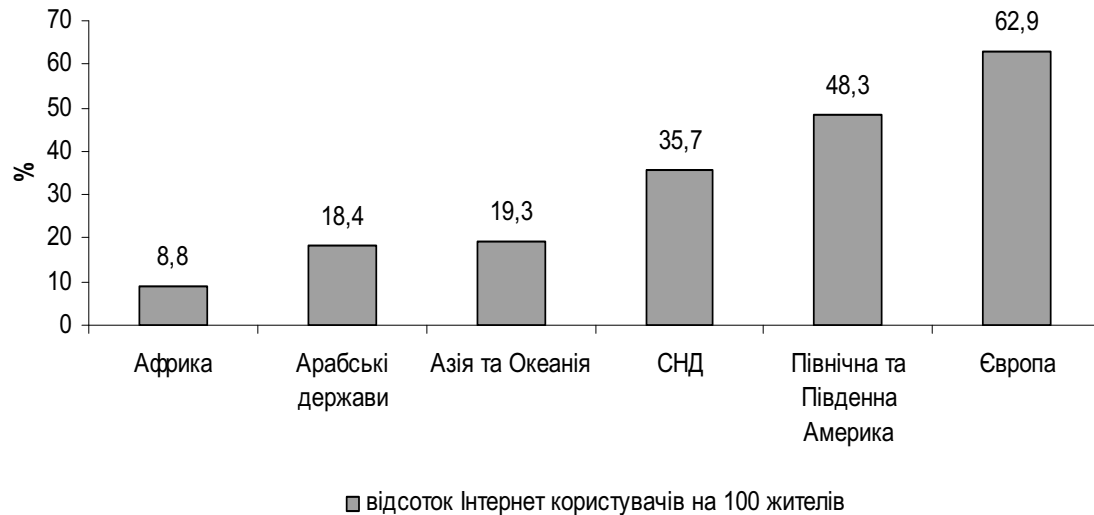
Джерело: *Measuring the Information Society 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS\\_2010\\_without%20annex%204-e.pdf](http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS_2010_without%20annex%204-e.pdf)*

Моніторинг розвитку ІКТ у світі проведений Міжнародним телекомунікаційним союзом у 2009-2010 роках продемонстрував, що проблема цифрової нерівності зберігається, хоча, в країнах, що розвиваються за останні роки спостерігається тенденція зростання Індексу розвитку ІКТ (IDI), але за рахунок технологій третього покоління. Зокрема, дослідження цифрової нерівності проводились з 2002 по 2008 роки для чотирьох груп країн: найвищий рівень ІКТ, високий, середній та низький рівні розвитку інформаційних технологій.

Результати аналізу показали, що розрив між групою з найвищим рівнем розвитку ІКТ та трьома іншими скорочується, особливо помітно зникає різниця між першими двома групами країн, але розшарування між трьома рівнями (високий, середній і низький) збільшується. Тенденція скорочення цифрової нерівності, яка спостерігається в останні роки пов'язана з тим, що відбувається вирівнювання між країнами з надзвичайно високим та високим рівнем використання ІКТ у суспільному житті. Однак, у цих же державах зосереджені розробка та виробництво технологій інноваційного характеру, що в свою чергу сприяє збільшенню розриву з країнами з середнім та низьким рівнями. Подолання цієї проблеми напряму залежить не лише від економічних особливостей розвитку держави, але й від політичних кроків урядових структур щодо існуючого протиріччя [13].

Якщо розглядати проблему подолання цифрової нерівності у часі, то країни або регіони світу, які розвиваються, поступово скорочують розрив з розвиненими державами. Наприклад, поширення мобільного стільникового та фіксованого зв'язку у країнах, що розвиваються досягло рівня Швеції (перше місце IDI) майже за десять років, а кількість

користувачів мережею Інтернет на 100 жителів майже така ж як була у Швеції 11 років тому (рис. 1). Хоча, за показниками середньої тривалості життя країни, що розвиваються відстають від Швеції на 66 років.



**Рис. 1 Відсоток користувачів мережею Інтернет на 100 жителів, за регіонами світу (2009 рік)**

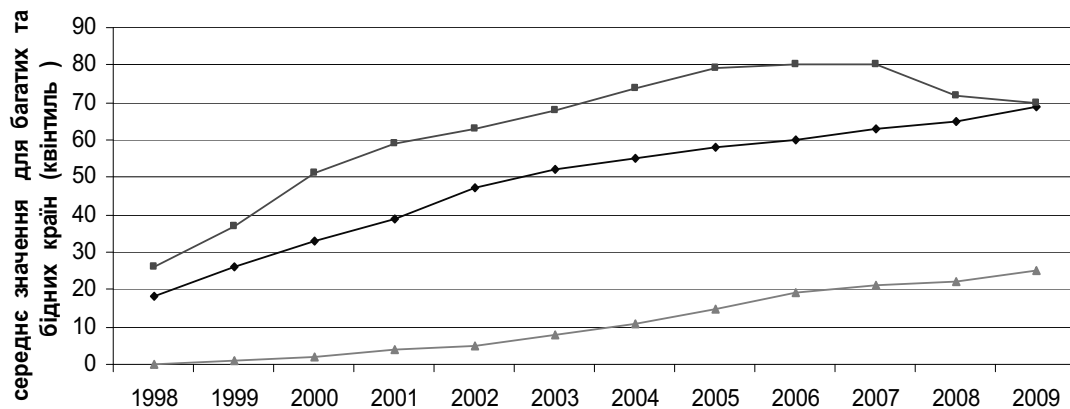
Джерело: *Measuring the Information Society 2010 (ITU) [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS\\_2010\\_without%20annex%204-e.pdf](http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS_2010_without%20annex%204-e.pdf)*

Незважаючи на світовий економічний спад, використання ІКТ у світі безперервно зростає, сприяючи постійному розширенню ІТ-послуг, які надаються як державними, так і фінансовими структурами. Стрімкому розвитку ІКТ сприяють декілька факторів: безперервне зниження цін на цифрові технології та неухильне зростання кількості пристроїв. Особливо активно розвивається ринок мобільного стільникового зв'язку, зокрема, кількість користувачів мобільного зв'язку склала 4,6 млрд. зареєстрованих власників, і за прогнозами експертів тенденція зростання буде спостерігатись в майбутньому.

Використання мережі Інтернет також зросло: в середньому на 6 % збільшилась кількість користувачів мережею у розвинутих країнах, тоді як у країнах, що розвиваються цей показник склав 21 відсоток (з 1998 по 2009 рік загальний рівень зростання у цих країнах склав 38 %) [13], але мова не йде про широкосмуговий доступ до мережі, оскільки сучасні технологічні розробки є дуже дорогими для країн з середнім та низьким економічним достатком.

Розвиток інфраструктури, здешевлення технологій, зростання доступу та попиту на ІКТ призвели лише до стрибкоподібного технологічного розвитку країн, що розвиваються, не змінюючи їх економічний та соціальний стан. Країни з низьким та середнім рівнем розвитку не можуть подолати цифровий бар'єр, не дивлячись на постійні темпи зростання, тому що в країнах відбуваються кількісні перетворення, які не завжди є якісними.

З метою узагальнення потрібно розглянути у сукупності названі вище показники, щоб зрозуміти загальну світову тенденцію розвитку ІКТ. Як видно з графіку (рис. 2), цифрова нерівність між бідними та багатими країнами зростає, особливо по відношенню до мережі Інтернет та широкосмугового зв'язку, тоді як для мобільного зв'язку ці показники є набагато нижчими.



**Рис. 2** Цифрова нерівність між багатими та бідними країнами (1998-2009 роки)

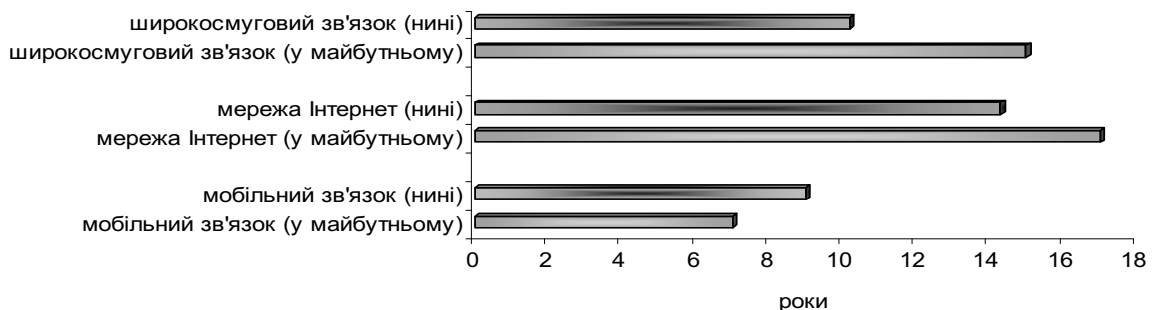
Джерело: *Global ICT Statistics on Internet Usage, Mobile, Broadband: 1998-2009* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://en.wordpress.com/tag/ict4d-statistics-2//2010/09/16/global-ict-statistics-on-internet-usage-mobile-broadband-1998-2009/>

Якщо розглянути подолання цифрової нерівності у часовому вимірі, то для цього необхідно менше 10 років по відношенню до мобільного зв'язку, 14-15 років знадобиться бідним країнам, щоб наздогнати ступінь використання мережі Інтернет у розвинутих державах, а для широкосмугового зв'язку потрібно більше 10 років. Аналізуючи темпи економічного зростання найбідніших країн за період з 2004 по 2009 роки (рис. 3), експерти зробили висновок, що [14]:

- для мобільного зв'язку цифровий розрив між бідними та багатими країнами складає 7 років, а з урахуванням зниження економічного зростання впродовж 2008-2009 років – 9 років, тобто лише у 2013 році за рівнозначних умов країни з низьким технологічним розвитком можуть досягти показників багатих країн, які вони мали у 2004 році;

- для мережі Інтернет цифровий розрив складає 17 років, тобто найбідніші країни можуть лише у 2019 році за рівнозначних умов досягти рівня розвитку мережі Інтернет у багатих країнах на 2002 рік;

- для широкосмугового зв'язку цифровий розрив складає 15 років, тобто найбідніші країни можуть лише у 2020 році за рівнозначних умов досягти рівня розвитку такого зв'язку у багатих країнах на 2005 рік, але з похибкою на темпи економічного розвитку у 2008-2009 роках.



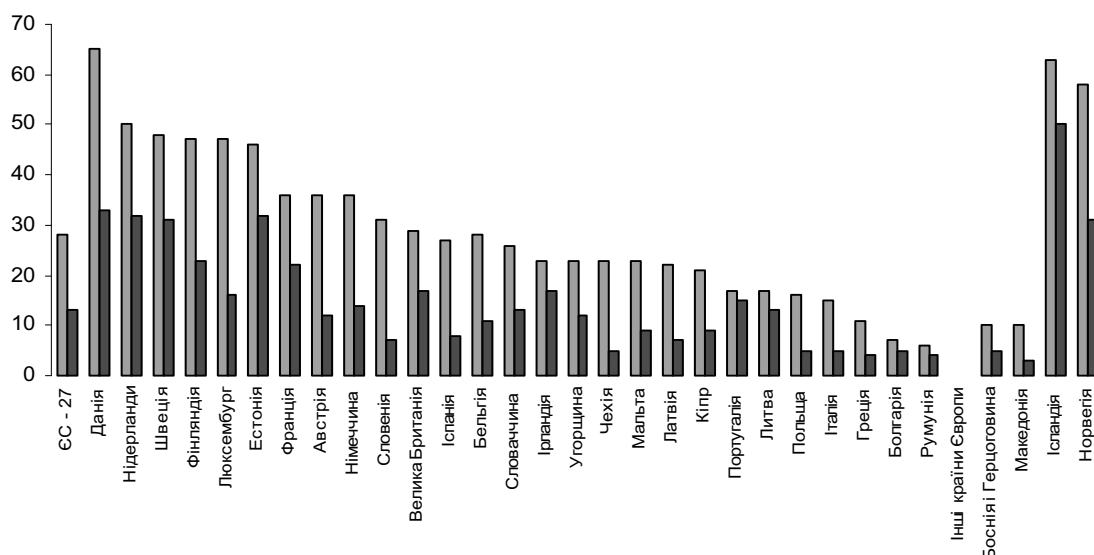
**Рис. 3** Цифрова нерівність між бідними та багатими країнами, 2009 рік

Джерело: *Global ICT Statistics on Internet Usage, Mobile, Broadband: 1998-2009* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://en.wordpress.com/tag/ict4d-statistics-2//2010/09/16/global-ict-statistics-on-internet-usage-mobile-broadband-1998-2009/>

Таким чином, експертами Міжнародного телекомунікаційного союзу зроблено висновок, що цифрова нерівність з часом не може бути подолана і її скорочення з кожним

наступним інноваційним розвитком ІКТ не є аксіомою. Подолання цифрової нерівності та розвиток е-демократії в світі є взаємопов'язаними процесами, тому що швидкість розповсюдження ІКТ та їх використання у повсякденному житті впливає на рівень розвитку е-демократії як в окремо взятій країні, так і в світі. Електронна демократія сприяє використанню ІКТ для активізації і розширення участі громадян у демократичних процесах. Доступ до сучасних технологій та володіння масово-комунікаційними навичками не означає, що громадяни будуть залучені до процесу е-демократії та будуть використовувати послуги, які надає е-урядування. Нині не всі громадяни розуміють переваги використання послуг е-урядування, а деяких турбують питання конфіденційності, тому головна мета органів державної влади пояснити громадянам переваги е-демократії в цілому та розробити відповідні програми.

Оскільки, європейський регіон є одним з розвинутих регіонів світу, в якому активно розробляють та поширюють новітні інформаційно-комунікаційні технології, тому доречним є проведення аналізу впливу цифрової нерівності на розвиток е-демократії в країнах ЄС. У 2009 році лише 27-28 % громадян ЄС скористалися електронними державними послугами, тоді як в окремих державах Європи (Данія, Ісландія, Норвегія) близько 65 % громадян використовували мережу Інтернет для отримання державних електронних послуг (рис. 4):



**Рис. 4** Взаємодія громадян ЄС з органами державної влади у мережі Інтернет, 2009

Джерело: *E-government statistics (Eurostat), may 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics\\_explained/index.php/E-government\\_statistics#Development\\_of\\_e-government\\_services\\_usage](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/E-government_statistics#Development_of_e-government_services_usage)*

Подібний розрив між країнами Європи пов'язаний з процесом поширення та отримання доступу до інформації у мережі Інтернет; відсутністю можливості завантажити відповідні форми документів у режимі он-лайн з подальшим відправленням їх до відповідних органів державного управління; впровадженням новітніх процесів у систему державного управління, що потребує значних інвестицій з боку уряду [15].

Детальний аналіз впливу цифрової нерівності на е-демократію, в цілому, та е-урядування, зокрема, показує, що в середньому 28 % європейських громадян мали доступ до інформації на веб-сайтах органів державної влади у 2009 році, але лише 13 % громадян надсилали інформацію в електронному вигляді. При цьому, серед країн ЄС існує розрив щодо використання урядових онлайн-послуг. Зокрема, майже дві третини (65 %) громадян Данії отримують інформацію від державних органів влади через мережу Інтернет,

тоді як у Румунії цей показник складає тільки 6 %, схожа ситуація в Чехії, Болгарії та Греції. Подібна різниця демонструє існування цифрової нерівності не лише в рамках інтеграційного утворення, але й окремих соціально-економічних груп різних країн ЄС, що призводить до зниження темпів впровадження е-урядування в цілому.

Частка осіб, які взаємодіють з органами державної влади через мережу Інтернет у середньому складала 28 % громадян у 2009 році: більше половин осіб (53 %) – це люди з вищою освітою і лише 12 % - це особи без освіти або мають середній рівень освіченості. Також спостерігається розшарування серед осіб, які проживають у містах (32 % мають доступ до інформації на веб-сайтах органів державної влади) та у сільській місцевості (відповідно 22 %). Подібна тенденція існує серед різних вікових груп: від 25 до 34 років 39 % осіб використовують мережу Інтернет для отримання інформації і лише 8 % - це особи від 65 до 74 років. Як правило, молодші вікові групи мають найвищий відсоток у сфері здійснення Інтернет-діяльності у порівнянні з іншими віковими групами, але вони ж мають низький рівень потреб до послуг, які надаються за допомогою е-урядування.

У 2006 році в ЄС більше третини (35 %) користувачів мережі Інтернет використовували послуги електронного урядування. Крім того, 37 % громадян зацікавлені в заміні особистих візитів до державних органів послугами через мережу Інтернет. Однак, 28 % Інтернет-користувачів не цікавляться послугами органів державної влади, які можна отримати через мережу. Найвищий відсоток користувачів Інтернет, які використовують послуги електронного урядування проживають в Ісландії, Данії, Нідерландах та Естонії. Найбільша частка Інтернет користувачів, які не використовують електронні державні послуги знаходяться у Латвії, Чеській Республіці, Румунії та Ірландії, які розглядаються як потенційні користувачі послугами електронного урядування.

В ході дослідження проведеного в рамках ЄС у травні 2010 року були з'ясовані причини відмови громадян від он-лайн послуг е-урядування, зокрема:

1. відсутність особистого контакту;
2. безпека захисту даних;
3. складність он-лайн додатків та їх доступність;
4. бажання отримувати негайну відповідь;
5. додаткові фінансові затрати для отримання он-лайн послуг.

Якщо при виборі комп'ютера, телевізора, радіоприймача або купівлі мобільного телефону мова йде про можливості конкретної особи, то технологічний розрив означає відставання цілих держав і континентів від тих, які вирвалися вперед. У століття, коли інформація визначає розвиток виробничих потужностей, впливає на економіку і політику, цифрова нерівність обертається новими соціальними проблемами для тих країн, чий економічний та інтелектуальний потенціал і так був не високий. Через це бідні стають ще біднішими, а багаті ще багатшими.

Експерти відзначають, що цифрова нерівність виникає навіть у розвинених країнах, зокрема, розрив існує у використанні інформаційних технологій старшим і молодшим поколінням, чоловіками та жінками, малим і великим бізнесом, мешканцями міст і віддалених територій, між країнами, регіонами і навіть цивілізаціями. До того ж деякі соціальні групи, які володіють фінансовими та освітніми можливостями, свідомо відмовляються від користування мережею Інтернет та сучасними технологіями. Розвитку цих процесів сприяють і прорахунки у сфері державної політики, тому що не існує однозначно встановлених правил та способів взаємодії громадян у віртуальному просторі.

Цифрову нерівність потрібно розглядати і як історичну категорію, яка відображає попередній розвиток країн і регіонів, одночасно демонструючи суперечності процесу глобалізації, які складно контролювати та регулювати не лише на державному, але й міжнародному рівні. Цифрова нерівність – це і соціальний феномен, зумовлений супе-

речностями розвитку традиційних сфер діяльності людей, державним устроєм, економічними і політичними відносинами; розвитком рівня освіти і культури, життя населення, станом функціонування інститутів громадянського суспільства, ступенем розвиненості мас-медіа. Цифрова нерівність залежить також і від стану розвитку прав і свобод людини та пов'язана з темпами і способами впровадження сучасних технологій у побут особистості. Цифрова нерівність є багатокомпонентним цілим, яке проявляється в ускладненні доступу до інформаційно-комунікаційних технологій; в неготовності користувачів до роботи з ними; в обмеженості національних інформаційно-функціональних ресурсів.

Таким чином, в історичному та соціальному розрізі цифрова нерівність є внутрішньо-економічним явищем, а як багатокомпонентна складова розвитку людства демонструє технологічну різницю між країнами. Цифрова нерівність притаманна різним співтовариствам, у тому числі і розвиненим в економічному відношенні, оскільки розрив між тими, хто має доступ до мережі Інтернет, і тими, хто його не має, помітно збільшує соціальну дистанцію між громадянами.

Існування цифрової нерівності впливає на зміну співвідношення сил на міжнародній арені, оскільки сприяє формуванню співтовариства держав нової інформаційної культури, встановленню цими державами нового світового інформаційного порядку; цифрова нерівність заважає не лише тим, хто опинився у «другому ешелоні», але й країнам нового інформаційного порядку в досягненні миру і стабільності, зміцненні національної безпеки. Інформаційні технології призвели до того, що держави стали залежними від техніки і технологій, уразливими до зовнішніх впливів і терористичних акцій. Цифрова нерівність одночасно є полем взаємодії держав з різним рівнем інформаційно-комунікаційної оснащеності. Країни з потужною економікою і розвиненими інститутами влади і права мають обмежені преференції в інформаційній сфері, тоді як невеликі і, навіть, відсталі держави, які почали розвиватись в епоху появи ІКТ, змогли завдяки цьому різко вирватися вперед, дати імпульс розвитку економіки, підвищити добробут громадян.

Цифрову нерівність можна подолати за допомогою змін соціальних інститутів і ментальності громадян. Сучасний технологічний розвиток людства сприяє зростанню активності використовувати мережу Інтернет в особистих потребах, а залучення бізнес-структур дозволяє здійснити прорив у сфері освоєння світових ринків інформаційних технологій тому, що успішний розвиток фірми, її партнерів і конкурентів встановлює певні правила поведінки, коли за короткий проміжок часу громадяни вже не уявляють своє існування без мережі Інтернет, е-послуг державного управління, освіти, економіки тощо.

Подолання цифрової нерівності залежить від цілеспрямованої політиці держави, а створення та впровадження системи електронного урядування сприятиме формуванню нових способів взаємодії громадян та органів державного управління за допомогою інформаційних технологій. Це дозволяє зробити висновок про актуальність розвитку електронної демократії в світі з метою встановлення нового способу взаємодії громадян і влади, підвищення ролі мас-медіа як елемента системи демократії. Розшарування у суспільстві і між державами призводить не лише до відсутності можливостей використовувати ІКТ у повсякденному житті, але й до появи в окремих соціально-економічних групах залежності від сучасних технологій. Ефективність запровадження ідей та основ електронної демократії залежить не лише від економічних та технічних можливостей різних країн світу, але й від психологічної готовності індивіда використовувати у повсякденному житті подібні «блага цивілізації».

**Література**

1. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 28.
2. Сіленко А. Соціально-політичні наслідки інформаційної революції // Політичний менеджмент. - 2005. - № 5 (14). - С.61-74
3. Вайнштейн Г. Интернет как фактор общественных трансформаций // Ми-ровая экономика и международные отношения. – 2002. - №7. – С. 22.
4. Toffler A. The third wave. N.Y., 1980. – P. 46 - 58.
5. Thurow L. Creating Wealth. The New Rules for Individuals. Companies and Countries in a Knowledge-Based Economy. N.Y., 1999. – P. XV.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М., Academia, 1999. – С. 288.
7. Гор А. Земля на чаше весов. В поисках новой общей цели / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 567.
8. Мельянцев В. Информационная революция – феномен «новой экономики» // МЭ и МО. – 2001. – №2. – С. 3.
9. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния / Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С. 132.
10. Каннингэм С. и Портер А. Сетевые средства связи: двенадцать способов изменить нашу жизнь // Впереди XXI век. Антология современной классической прогностики. – М.: Academia, 2000. – С. 96.
11. Jarvis P. Globalization, Lifelong, Learning and the Learning Society Routledge, 2006.- 256p.
12. Leydesdorff L. A Sociological Theory of Communication: The Self-Organization of the Knowledge-Based Society.- Universal Publishers, 2001.- 359 p.
13. Measuring the Information Society 2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS\\_2010\\_without%20annex%204-e.pdf](http://www.itu.int/ITU-D/ict/publications/idi/2010/Material/MIS_2010_without%20annex%204-e.pdf)
14. Global ICT Statistics on Internet Usage, Mobile, Broadband: 1998-2009 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://en.wordpress.com/tag/ict4d-statistics-2//2010/09/16/global-ict-statistics-on-internet-usage-mobile-broadband-1998-2009/>
15. E-government statistics (Eurostat), may 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statisticsexplained/index.php/E-government\\_statistics# Developmentofe-governmentservicesusage](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statisticsexplained/index.php/E-government_statistics# Developmentofe-governmentservicesusage)